

Galina Romanova

Moskovsko gradsko sveučilište, Rusija
galinroma@mail.ru

Kristina Rizaeva

Moskovsko gradsko sveučilište, Rusija
krisriza@icloud.com

S ruskog prevela: Irena Mikulaco

Utjecaj poetike F. M. Dostojevskog na djela M. N. Albova

SAŽETAK

U članku se razmatraju primjeri književnog utjecaja poetike Dostojevskog na stvaralaštvo pisca – beletrista Mihaila Niloviča Albova, čije djelo čini značajan dio književnog procesa kasnog 19. stoljeća, a ponovno se objavljuje u 21. stoljeću. Ovladavanje umjetničkim stilom F. M. Dostojevskoga, njegov epigon Albov, pokazao je u prikazivanju mračnog umjetničkog svijeta, atmosfere sumračne zbilje, u stvaranju refleksivnog, duševno bolesnog tipa, u ponavljanju i variranju sižejnih situacija, u prikazivanju osobina ponašanja likova, uporabi imena i prezimena iz djela Dostojevskog, u prikazivanju Peterburga. Znakovi književnog utjecaja otkrivaju se u Albovljevim pripovijetkama “Bilješke stanara podruma”, “Gradski incident”, “Peterburški jadnici”, “U magli sivog dana”, u “psihijatrijskoj studiji” “Dan ishoda”. Prepoznavanje književnih reminiscencija i aluzija u tekstovima njegove kratke proze, uglavnom iz pripovijesti “Zapisi iz podzemlja” i romana “Zločin i kazna”, pokazuje ne samo želju za oponašanjem svog velikog suvremenika, već ukazuje i na izvorne značajke koje su utjecale na transformaciju žanrovskih kanona, u inovativni razvoj tradicijske tematike i prezentacije književnih vrsta.

Ključne riječi: M. N. Albov, imitacija, književni utjecaj, F. M. Dostojevski, epigon

1. UVOD

Pitanje o epigonima književnih klasika usko je povezano s temom književnih ugleda. Prema čitateljskom priznanju, književna djela uvjetno se svrstavaju u klasiku, beletristiku, masovnu literaturu. Otkrića pisaca čija su djela priznata kao klasična variraju, prilagođavaju se u djelima beletrista, ponavljaju u zabavnim djelima. Tako, unatoč niskim estetskim vrijednostima, knjige autora „drugog reda“ često postaju značajna pojava u kulturi svojega vremena, utječući na suvremenike. O tome je pisao V. G. Bjelinski u uvodu u zbirku *Fiziologija Peterburga* (1845): „Siromašna je književnost koja ne blista genijalnim imenima; ali nije bogata ni književnost u kojoj je sve ili genijalno ili bezvrijedno i banalno. Obični talenti nužni su za bogatstvo književnosti, i što ih je više, to je bolje za književnost“ (Bjelinski 1955: 145). To uvjetuje potrebu za proučavanjem specifičnosti takvih književnih pojava kao što su preuzimanje, oponašanje, utjecaj, kao i istraživanje djela pisaca čije su stvaralaštvo, iako ne originalno, suvremenici priznavali kao značajnu pojavu. Pritom se pozitivna vrijednost epigonskih djela, tj. onih koja predstavljaju nekreativno oponašanje klasike, s vremenom gubi, a čitatelji ih postupno zaboravljaju. Međutim, ona ostaju u povijesti književnosti i, u skladu s tim, zahtijevaju razumijevanje. Proučavanje stvaralaštva epigona ima još jednu važnu funkciju: pomaže istaknuti karakteristične, najsvjetlije osobine stvaralaštva onih pisaca čija se otkrića preuzimaju i prilagođavaju. U tom pogledu djela ruskoga pisca-beletrista Mihaila Niloviča Albova (1851. – 1911.) zahvalan su materijal. Nekada su ih tražili čitatelji-suvremenici autora, a danas je njegovo stvaralaštvo zanimljivo samo filozofima koji mu se sve više obraćaju kako bi istaknuli karakteristične osobine stila i problematiku djela A. P. Čehova i F. M. Dostojevskog. Suvremeni istraživači primjećuju da je Albov talentiran pisac, sposoban stvoriti neuhvatljivu atmosferu sumorne stvarnosti s mnoštvom bezbojnih bića upletenih u mrežu mučnih odnosa. Ovo mišljenje temelji se, posebno, na prosudbama kritičara – suvremenika pisca. Tako je M. E. Saltikov-Ščedrin smatrao oponašanje manom i u pismu M. M. Stasjuleviču od 6. siječnja 1885. godine primijetio da Albov „ima veliki nedostatak što je oponašatelj Dostojevskog“.

2. METODE ISTRAŽIVANJA

Postavljajući cilj – istražiti u Albovljevim djelima tragove utjecaja poetike Dostojevskog u formalnim (zaplet, sustav likova, značajke umjetničkoga jezika) i sadržajnim aspektima (tematika) – autori ovoga rada koristili su se biografskim, kulturno-povijesnim i intertekstualnim metodama analize.

3. REZULTATI I RASPRAVA

U drugoj polovici XIX. stoljeća Dostojevski još nije bio klasik, ali već je bio autoritativan, visoko cijenjen pisac. Uspjeh njegovih djela izazvao je težnju za oponašanjem njegova umjetničkoga stila, upotrebom i prilagodbom njegovih otkrića. Naslov prve objavljene novele Albova *Zapisi podrumaškog stanara* (1868., 24. veljače) u popularnim novinama *Petersburški list* upućuje na preuzimanje teme iz *Zapisa iz podzemlja* (1864) F. M. Dostojevskog. Čitateljske asocijacije potvrđene su izborom žanra (zapisi) i oblikom organizacije govora (pripovijedanje u prvom licu). Junak ovoga Albovljeva djela usamljeni je mladić zaljubljen u susjedu. Tipičan sanjar (kako je prikazan u nizu djela Dostojevskog: *Bijele noći*, *Gazdarica*) saznaje da je djevojka koja mu je zavrtjela glavom generalova ljubavnica. Ta vijest ruši njegove snove, od očaja se baca u Nevu, ali ga ledena voda izliječi od „nesretne strasti“. U noveli nema izravnih tekstualnih preuzimanja od Dostojevskog, iako sve podsjeća na njegova djela: poznata iz romana *Bijedni ljudi* zaljubljenost na daljinu, „ljubavne igre“ na prozorčićima, junak – literata-početnik čiju pripovijest izdavač „uzima za dvadeset pet rubalja“. Prezime *Trjapicin* također se može smatrati preuzimanjem – svojevrsnom varijacijom razmišljanja junaka Dostojevskog o tome da čovjek nije „krpa“¹, tj. stara, raspadajuća tkanina. Tako je sluškinju Terezu u romanu *Bijedni ljudi* „nemilosrdna gazdarica <...> pretvorila u krpu, kao neku staru krpicu“ (Dostojevski 1989: 33). Prikaz povrijeđenoga ponosa, prividnoga suparništva s oficirima zbog kojega Trjapicina izbacuju van i koje dovodi do bolesti na živčanoj bazi, izaziva asocijacije na *Zapise iz podzemlja* (scene s oficirima) Dostojevskog. Iako psihološki i simbolički smisao, sadržan u riječima Dostojevskog „podzemni čovjek“, pritom nestaje, rastapajući se u doslovnom značenju izraza „podrumaški stanar“, očiti slučaj preuzimanja naslova je značajan. Poznato je da je Albov rano zavolio čitanje i umjetničku literaturu, počeo je pisati u desetoj godini. Književno preuzimanje u slučaju *Zapisa podrumaškog stanara* oblik je učenja. Bezuvjetna vrijednost novele

1 Ор. прев. Тряпка (трјарка) је крпа.

može se smatrati samom činjenicom da se trinaestogodišnji dječak obratio tako kompleksnom djelu kao što je roman Dostojevskog (neovisno o stupnju njegove svijesti), to je zadivljujuće, svjedoči o darovitosti oponašatelja. Kao što je primijetio V. V. Nabokov, u *Zapisima iz podzemlja*: „najsajnije su predstavljene teme Dostojevskog, njegovi stereotipi i intonacije. To je kvintesencija dostojevštine“ (Nabokov 2012: 190). Suvremeni istraživači smatraju novelu prolegomenama velikog „petoknjižja“ klasika.

Jedan od najsvjetlijih primjera utjecaja poetike Dostojevskog na Albovljevo stvaralaštvo nesumnjivo je „psihijatrijski esej“ *Dan ishoda* (1879), koji je imao veliki uspjeh pri objavljivanju i izaziva interes suvremenih istraživača (E. K. Sozina, A. B. Muratov i dr.). Kako primjećuje A. B. Muratov, upravo je to djelo doprinijelo da Albov postane poznat, zbog čega je „uspostavljena reputacija oponašatelja Dostojevskog“ (Muratov 1996: 29).

U Albovljevim djelima radnja se odvija u prostoru prijestolnice, u siromašnim četvrtima, u kućama gdje na stubištima miriše po plijesni i mačkama, u iznajmljenim stanovima u kojima se odvija neugledan život gradskih građana. Sve to izaziva asocijacije na djela Dostojevskog. Međutim, ovdje postoji važna razlika: kod Dostojevskog specifičnost peterburškoga pejzaža nije rezultat verbalne fotografije („dagerotipije“), kao što je karakteristično za fiziološki esej ruske „naturalističke škole“. Posebnost koja daje posebnu uvjerljivost gradskim slikama jest jasno osjetna subjektivnost točke gledišta. Realnost koja okružuje likove prikazana je kroz njihovu percepciju, što daje opisima poseban psihološki smisao. Albov, koji je cijeli život proveo u Peterburgu i dobro ga poznao i razumio, preuzima samo književni postupak prikaza: u njegovim „peterburškim“ djelima svijet gradskoga nižeg sloja predstavljen je uglavnom statično, kao mračna pozadina na kojoj se odvija radnja, što značajno smanjuje umjetnički potencijal.

Središnja scena u Albovljevoj „etidi“ podsjeća na *Zapise iz podzemlja* Dostojevskog: glavni lik namjerno vrijeđa djevojku zaljubljenju u njega: „I odlično! Što podlije – to bolje!... Ona se sada, možda, muči... Izvršno!“ (Albov 1888: 21). Osim toga, u *Danu ishoda* koristi se poznati neologizam Dostojevskog: riječ „stuševatsya“. U bilješci *Povijest glagola 'stuševatsya'* (*Piščev dnevnik iz 1877.*) pisac objašnjava njegovo značenje: „...Riječ 'stuševatsya' znači nestati, uništiti se, smanjiti se, tako reći, u ništa. Ali uništiti se ne odjednom, ne propasti kroz zemlju, s grmljavinom i lomom, već, tako reći, delikatno, glatko, neprimjetno uroniti u ništavilo... Tijekom cijelog mog književnog djelovanja, najviše mi se sviđalo što mi je uspјelo uvesti potpuno

novu riječ u ruski jezik..." (Dostojevski 1995: 338, 340). Narator Albova zaključuje epizodu koristeći tu riječ: „Osvrnuo se. Katje više nije bilo... Nije ni vidio kako je nestala, kao sjena, bez pozdrava..." (Albov 1888: 23).

U središtu su sustava likova u djelima Dostojevskog „mali ljudi“ – raznočinci i siromašno gradsko stanovništvo, koji se nalaze u iznimno teškim životnim okolnostima, ponosni i usamljeni, s nestabilnom psihom, pateći od podvojenosti svijesti. U radovima posvećenima djelu pisca, primjećuje se da „svakoga tko je čitao djela Dostojevskog, zadivljuje veliki broj psihički bolesnika među likovima koje umjetnik prikazuje u svojim romanima“ (Segalov 1929: 92). Albov također pokazuje interes za takve osobine likova. U *Danu ishoda* prikazan je siromašni student koji nije završio studij, u mnogočemu nalik na Raskoljnikova iz romana *Zločin i kazna* (1866). Bliskosti ovih likova svjedoče određene karakteristike njihova ponašanja, čije postupke Albov preuzima od Dostojevskog. Kao i Raskoljnikov, koji povremeno pada „u duboku zamišljenost“, „u neku vrstu zaborava“, mrmlja „za sebe od navike prema monolozima“ (Dostojevski 1989: 6). Albovljev je lik „bljied i mračan“, ima „zburnjen pogled“, „bljiede usne“, svijest mu se razdvaja: njegov „mučitelj“ „uvijek se pojavljuje neočekivano... <...> Ova tajna je središte njegova života“. Glavni je uzrok njegovih patnji bolesna taština, ili, kako izražava njegov mučitelj-dvojnjak, „samoljublje, samoljublje, to je tvoja nesreća!“ (Albov 1888: 1, 3). Negativna crta karaktera ne samo da se dva puta imenuje već se i osuđuje u riječi s omalovažavajućim sufiksom.

Albovljev lik, usredotočen na svoje osjećaje, živi izolirano, otuđeno od zajedničkoga života, podliježe opsesivnoj ideji koju naziva „blaženstvom klanjanja sebi“ (Albov 1888: 111), i završava život samoubojstvom. Samoubojstvo, smrt, kako je poznato, također je jedna od karakterističnih tema djela Dostojevskog, u kojima se prikazuju duševne patnje koje dosežu najviši stupanj nervne napetosti, s kojom se organizam ne može nositi i koja prelazi u bolna fizička stanja: u nesvjesticu, napadaje groznice, dugotrajno nesvjesno stanje, što na kraju postaje uzrok smrti.

Bliskost Albovljevih djela stvaralaštvu Dostojevskog primijetio je istaknuti kritičar, suvremenik obaju pisaca, N. K. Mihajlovski. Tako je u *Pismu uredništvu* (pod potpisom *Stranac*), ističući „razliku između učitelja i učenika“, naglašavao karakterističnu značajku imitacija: preuzimanje umjetničkih postupaka, njihovo ponavljanje u djelima epigona vodi slabljenju utjecaja na čitatelje. Mihajlovski je smatrao da je autor *Zločina i kazne* zloupotrebljavao snagu svojega talenta prikazujući patnje svojih likova, a njegov epigon (Albov)

ublažavao je to djelovanje: „...relativna bljedoća kopije ima tu prednost što ne muči tako prekomjerno živce čitatelja i ne izlijeva takvo bogatstvo poniženja na likove“ (Mihajlovskij 1884). Napomenimo da je značajan dio citiranoga članka ruskoga kritičara objavljen u prijevodu na hrvatski jezik u novinama *Hrvatska vila* (1884, 22. ožujka). Činjenica objave, u kojoj se govori o Albovu, zabilježena je u osobnom pismu Rafele Božić s autorima ovoga članka.

Najčešće Albov pribjegava posuđivanju zapleta. Tako je u temelju zapleta Albovljeve novele *Gradski incident* (1875) priča o istrazi ubojstva starice koje je počinio mladić, što upućuje na najvažniju epizodu romana *Zločin i kazna*. Osim toga, od Dostojevskog njegov sljedbenik posuđuje pojedine motive zapleta i razvija ih u samostalan zaplet. Tako se replika Marmeladova „od tada je moja kći, Sofija Semjonovna, bila prisiljena dobiti žuti karton i nije mogla ostati s nama zbog tog slučaja. Jer i gazdarica, Amalija Fjodorovna, nije to htjela dopustiti (a sama je prije pomagala Darji Francovnoj)...“ (Dostojevski 1989: 20-21) kod Albova se razvija u cijelu novelu – *Peterburški jadnici* (1866) o Maši Marmeladovoj. To je jedan od najsvjetlijih primjera imitacije – korištenje reminiscencija i aluzija, uključujući imena likova iz djela prethodnika.

Radnja novele također se odvija u Peterburgu, u „sobici“, koju „slabo osvjetljava svijeća“, u „tišini“ „bijednog stana“, u kojem je „hladno“ jer „dugo nije grijano“ i nema se čime platiti stanarinu već tri mjeseca. Ali za razliku od zapleta iz romana Dostojevskog, na zločin ide sama gazdarica – cinična, zavidna i okrutna. Ona moralno ubija svoju stanarku: slučajno prisluškivani razgovor gazdarice s malim trgovcem, koji želi dobiti Marmeladovu kćer za ljubavnicu, potresa iscrpljenu bolešću slabu ženu. Gazdarica tjera djevojku na sumnjiv put: da bi platila stanarinu i unajmila liječnika za umiruću majku, ona prodaje sebe. Priznajući svoju krivnju „ja sam, na neki način, njezin ubojica“, Agafja Ivanovna dovodi do logičnog kraja mehanizam koji je osmislila: nakon majčine sahrane gazdarica nastupa kao „zaštitnica“ i upućuje Mašu Marmeladovu na put ljubavnice poznatog joj trgovca („Kakav bogataš! Nakon oca ostat će mu tri voćarne...“), s kojim je već dugo u dogovoru. Motiv bezizlaznoga položaja sirote jedan je od čestih u djelima Dostojevskog (*Bijedni ljudi*, *Zločin i kazna*, *Idiot*). Kao i Dostojevski, Albov brani svoje „jadrnike“, a simpatije čitatelja na strani su Mašenjke i starice Marmeladove. No osim ponosa i obrazovanja nemaju ništa, nemoćni su protiv društvene nejednakosti, i kako bi nekako preživjela nakon majčine smrti, Maša prihvaća ponudu stanodavke: „Što sad? Ako mi je ovo još nedostajalo za konačnu sramotu, onda pristajem!“ (Albov 1866).

Na Peterburg Dostojevskog podsjeća pejzaž novele *U magli sivog dana* (*Domovina*, 1890. br. 5, 6, 9), djela bogata citatima i književnim reminiscencijama. Ovdje su, kao kod Dostojevskog, prikazana odvratna peterburška stubišta, iznajmljene sobe, psi koji laju, spominjanje „feljtonske brzine“ odvijanja događaja, prepoznatljiv pejzaž („Na pločnicima je bila bljuzga, i veliki snijeg je tiho padao...“). Oprezna misao stanodavke: „A nije li on student?“ – kao da aludira na njezino poznavanje romana *Zločin i kazna*. Psihologizacija opisa vanjštine likova također je bliska poetici Dostojevskog. Fraza: „Tako podla životinja!“ – povezuje se sa suđenjem Raskoljnikova (*Zločin i kazna*) o zloj i nepravednoj prirodi čovjeka: „Kakav bunar su ipak uspjeli iskopati! I koriste se! Eto, koriste se! I navikli su. Plakali su. I navikli. Na sve se podlac čovjek navikne!“ (Dostojevski 1989: 28).

4. ZAKLJUČAK

Dakle, utjecaj poetike Dostojevskog na njegovog sljedbenika Albova očituje se, prvo, u sličnosti organizacije prostora i vremena (iznajmljeni uglovi Peterburga, gdje obitavaju „podstanari iz podruma“, neugledne sobice na gornjim katovima, naglašavajući životnu neuređenost). Drugo, očito je ponavljanje i variranje zapleta (pokušaj ubojstva starice u priči *Gradski događaj*). Treće, pažnju privlači organizacija govora u prvom licu i ispovjedna intonacija u ranim djelima Albova, uvođenje pisama i bilješki, kao u *Bijednim ljudima* Dostojevskog. Glavno je, međutim, prikazivanje kod Albova prepoznatljivoga psihički nestabilnoga junaka, prikaz ponašanja, posebnosti duševnoga života, opsesija čudnim idejama i težnja ka suicidu. Najizrazitiji znak posuđivanja je korištenje imena i prezimena iz djela Dostojevskog, kao i njegovog neologizma.

Uzimajući sve u obzir, može se zaključiti da posebnosti umjetničkoga svijeta i tehnike njegova stvaranja određuju mračno ozračje mnogih Albovljevih djela, izazivajući kod čitatelja asocijacije na stvaralaštvo Dostojevskog. Prepoznatljivost umjetničkih tehnika, koje je izumio Dostojevski, njegovih motiva zapleta i likova u djelima Albova, koja su isprva privlačila ljubitelje čitanja, davala je kritičarima razloga da ga nazivaju imitatorom.

Navedene karakteristike poetike razmatranih Albovljevih djela (novela, pripovijesti), u kojima se otkriva imitacija Dostojevskog, ne znače i sadržajnu sličnost. Činjenice podudarnosti u prikazu umjetničkoga svijeta naglašavaju razliku u dubini i obuhvatnosti sadržaja. Za autora „velikog petoknjižja“

karakteristična je metafizička, religiozno-filozofska problematika, posebnosti poetike njegovih djela određene su izrazom „kršćanske i visokomoralne misli“, vjerom u čovjeka, nadom u uskrsnuće njegove duše. Albov se, razvijajući likove koje je stvorio Dostojevski, usredotočio na njihovu socijalno-psihološku bit, sužavajući obim promišljanja životnih problema, posuđujući pojedine formalne tehnike prikazivanja stvarnosti, odvajajući se od njihova religiozno-filozofskog sadržaja. Prevladavanje mračnih tonova, „sivih ljudi“ u stvaralaštvu Albova objašnjava se subjektivnim razlozima (teškim okolnostima privatnoga života, depresivnim karakterom, socijalnim pesimizmom) i općom kulturno-povijesnom situacijom kraja 19. stoljeća. Iako je uspješno svladao i kreativno razvijao otkrića klasika, u njegovom stvaralaštvu jasno se osjećalo primjetno smanjenje sadržajne značajnosti umjetničkih prikaza, nedostatak sjajne originalnosti u prikazu svijeta, što je njegovim suvremenicima davalo razloga da ga doživljavaju kao epigona.

Galina Romanova

Moscow City University, Russia
galinroma@mail.ru

Kristina Rizaeva

Moscow City University, Russia
krisriza@icloud.com

**The influence of F. M. Dostoevsky's poetics on the works by
M. N. Albov**

SUMMARY

The article considers the examples of literary influence of Dostoevsky's poetics on the works of the writer-belletrist Mikhail Nilovich Albov, whose work is a significant part of the literary process of the late 19th century and is being republished in the 21st century. The mastering of F.M. Dostoevsky's artistic style by his epigone Albov manifested itself in the depiction of a gloomy artistic world, the atmosphere of twilight reality, in the creation of a reflective, mentally ill type, in the repetition and variation of plot situations, in the depiction of the peculiarities of the characters' behaviour, in the use of names and surnames from Dostoevsky's works, in the depiction of St. Petersburg. Signs of literary influence are revealed in Albov's stories "Notes of a Basement Tenant", "City Incident", "Petersburg Miserables", "In the Mist of a Grey Day", in the "psychiatric study" "The Day of the Bottom Line". The identification of literary reminiscences and allusions in the texts of his small prose, mainly from the story "Notes from Underground" and the novel "Crime and Punishment", shows not only the desire to imitate the great contemporary, but also indicates the original features, which were reflected in the transformation of genre canons, in the innovative development of traditional themes and the presentation of literary types.

Keywords: M. N. Albov, imitation, literary influence, F. M. Dostoevsky, epigon